

УДК: 351.777.6:342.9:330.15

DOI: 10.35432/tisb342025351536

Сергій Корчовий*аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики**Навчально-наукового інституту публічної служби та управління**Національного університету «Одеська політехніка»**<https://orcid.org/0009-0000-3863-2546>**e-mail: books4ukraine@gmail.com*

СПЕЦІАЛЬНИЙ РЕЖИМ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У САНІТАРНО-ЗАХИСНИХ ЗОНАХ

У статті здійснено теоретико-правове та прикладне обґрунтування функціонування спеціального режиму господарської діяльності у санітарно-захисних зонах (СЗЗ) як інструменту публічно-правового регулювання використання територій, що зазнають підвищеного техногенного навантаження. Підкреслено, що в умовах урбанізації, зростання промислового навантаження та концентрації виробництва питання забезпечення екологічної безпеки населення і раціонального використання земель набуває особливої актуальності. Визначено, що СЗЗ є різновидом територій з регламентованим господарським режимом, який поєднує екологічні, містобудівні та адміністративно-правові аспекти. Доведено, що ефективне функціонування спеціального режиму в межах СЗЗ має базуватися на принципі превентивності, що дозволить мінімізувати ризики для здоров'я населення ще на етапі проектування промислових об'єктів.

Розкрито поняття спеціального адміністративно-правового режиму господарювання як особливого порядку організації та здійснення господарської діяльності, що передбачає встановлення державою певних обмежень і стимулів для суб'єктів господарювання задля досягнення балансу публічних і приватних інтересів. Проаналізовано нормативно-правові основи діяльності у межах СЗЗ, визначено їхній статус у структурі земель промисловості та природоохоронних територій. Наголошено, що відсутність у законодавстві цілісного визначення «спеціального режиму господарювання» та розпорошення компетенцій між органами державної влади створюють колізії у сфері управління такими зонами. Автор акцентує на важливості розробки диференційованого підходу до встановлення обмежень, який би враховував специфіку галузі виробництва та реальний рівень екологічного впливу конкретного підприємства.

У статті запропоновано класифікацію дозволених і заборонених видів господарської діяльності у межах СЗЗ, визначено основні проблеми реалізації режиму – зменшення розмірів зон, самовільне будівництво, зміна функціонального призначення територій, недостатній контроль і баланс озеленення. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативної бази, реєстрації СЗЗ у кадастрах, запровадження екологічного моніторингу та компенсаційного планування. Окрему увагу приділено механізмам цифровізації управління, зокрема необхідності інтеграції даних про межі санітарно-захисних зон до Державного земельного кадастру та автоматизованих систем містобудівного моніторингу. Запропоновано впровадження економічних стимулів для суб'єктів господарювання, які здійснюють заходи з ревіталізації та озеленення територій зон, що сприятиме покращенню загального стану довкілля. У висновках підкреслюється, що гармонізація вітчизняного законодавства із європейськими стандартами у сфері промислової безпеки є ключовою умовою для створення прозорого та дієвого правового поля функціонування СЗЗ в Україні.

Ключові слова: спеціальний режим господарської діяльності, публічне управління, адміністративно-правовий режим, санітарно-захисна зона, екологічна безпека, просторове планування, сталий розвиток.

Serhii Korchovyi

*PhD-student of the Department of Public Administration and Regionalism
ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University
<https://orcid.org/0009-0000-3863-2546>
e-mail: books4ukraine@gmail.com*

SPECIAL REGIME OF ECONOMIC ACTIVITY IN SANITARY PROTECTION ZONES

The article provides a theoretical and practical substantiation of the special regime of economic activity within sanitary protection zones (SPZs) as a specific instrument of public-law regulation for the use of territories exposed to increased technogenic impact. In the context of urbanization, industrial concentration, and spatial development pressure, the issue of ensuring environmental safety and the rational use of land adjacent to high-risk facilities becomes increasingly relevant. Sanitary protection zones are interpreted as a particular type of territorially regulated area where a special administrative-legal and environmental regime applies, combining public-administration, ecological, and urban-planning dimensions.

The study conceptualizes the special administrative-legal regime of economic activity as a distinct order of organizing and conducting business operations that differs from the general regime of economic activity prescribed by legislation. It is introduced by the state to maintain a balance between public and private interests through the establishment of restrictions and/or incentives for economic actors. The research emphasizes that in Ukrainian law, despite the presence of sectoral norms regulating SPZs, there is still no unified legislative definition of a “special regime of economic activity,” no system of its components, and no consistent delineation of competences among state authorities. The article analyses the legal framework governing SPZs, including environmental, sanitary, and construction standards, and outlines their place within the structure of industrial and environmental lands. It is demonstrated that SPZs act as a spatial buffer between industrial facilities and residential or recreational zones, ensuring compliance with sanitary-hygienic standards and protecting the health of the population. At the same time, the author notes significant practical problems: unsubstantiated reductions in SPZ dimensions, illegal construction within protected areas, re-zoning of lands, and weak state control.

A classification of permitted and prohibited types of economic activities within SPZs is proposed, covering construction, industrial, agricultural, recreational, communal, transport, and scientific sectors. The research argues that the nature of such activities should be strictly correlated with the degree of environmental risk and the functional purpose of the zones. The study also stresses the importance of introducing a dual system of spatial and legal registration of SPZs within the State Land Cadastre and the State Register of Property Rights, as well as the establishment of effective monitoring and compensation mechanisms for affected communities. The paper highlights the need to improve the institutional interaction among public authorities, businesses, and civil society in the decision-making process regarding the establishment, modification, and management of SPZs. In particular, the elimination of the state sanitary-epidemiological expertise under the new Law of Ukraine “On the Public Health System” (2022) created a regulatory vacuum that requires the development of updated methodologies and inter-agency coordination tools. The author concludes that the functioning of SPZs should be considered within the broader framework of special administrative-legal regimes aimed at harmonizing industrial development and environmental protection. The study’s findings are of both theoretical and practical significance for improving Ukraine’s system of environmental governance and for aligning it with the principles of the European Green Deal and sustainable spatial development.

Keywords: sanitary protection zone, special regime of economic activity, administrative-legal regulation, public administration, environmental safety, spatial planning, sustainable development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах урбанізації, зростання промислового навантаження та просторової концентрації виробництва особливого значення набуває питання забезпечення екологічної безпеки населення та раціонального використання територій, прилеглих до об'єктів потенційного ризику. Одним із дієвих інструментів запобігання негативному впливу на довкілля та здоров'я людей виступає інститут санітарно-захисних зон (СЗЗ), які належать до категорії територій, що особливо охороняються на яких здійснюється спеціальний господарський режим.

Незважаючи на значну нормативно-правову базу, що регламентує порядок встановлення і функціонування СЗЗ, в Україні досі відсутня цілісна система управління цими територіями, зокрема щодо:

- визначення правового статусу СЗЗ у структурі земель промисловості та природоохоронних земель;
- гармонізації санітарних, екологічних і містобудівних норм;
- ефективного контролю за фактичним дотриманням режиму обмежень;
- інтеграції даних про СЗЗ у просторове планування та кадастрову систему.

Такі прогалини створюють конфлікт між інтересами промислового розвитку, екологічного захисту і прав населення на безпечне довкілля, що актуалізує необхідність теоретичного осмислення та практичного вдосконалення механізмів функціонування спеціальних господарських режимів на прикладі СЗЗ як окремого типу охоронюваних територій.

Дослідження функціонування санітарно-захисних зон має безпосередній зв'язок із реалізацією низки національних і міжнародних стратегічних завдань що пов'язані із виконанням зобов'язань України у сфері охорони здоров'я та довкілля відповідно до Організації конвенції, Базельської та Стокгольмської конвенцій, а також імплементації положень Європейського зеленого курсу (EU Green Deal), Стратегії сталого просторового розвитку та підходів інтегрованого управління територіями. Сучасне значення також має необхідність удосконалення державного нагляду (контролю) у сфері санітарного законодавства та землекористування, формування інституційної взаємодії між органами публічного управління, бізнесом і громадянськістю для забезпечення прозорості прийняття рішень щодо зон обмеженого користування, необхідність розроблення нових методик оцінки впливу промислових об'єктів на довкілля та системи компенсаційного планування у межах СЗЗ.

Проблема функціонування спеціальних господарських режимів у санітарно-захисних зонах має комплексний характер, поєднуючи правові, управлінські, екологічні та соціальні аспекти. Її наукове осмислення сприятиме підвищенню ефективності публічного управління територіями, що особливо охороняються, та формуванню інтегрованої моделі сталого використання простору у контексті післявоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. У вітчизняній науці сформувався науковий напрямок, пов'язаний із дослідженням спеціальних господарських режимів. Зокрема Т.С. Васильєва розглядає господарську діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму, підкреслюючи, що режим господарювання – це сукупність правил, які встановлюються державою в контексті здійснення господарської діяльності, тобто коли державне втручання має місце через адміністративно-правове регулювання [2]. В іншій роботі авторка аналізує структуру цього режимів, їх складові елементи та взаємодію. Також поглиблюючи проблематику вона не просто ставить питання «що таке режим?», але й досліджує як він побудований [3]. О.С. Чмир акцентує увагу на потенціалі спеціальних господарських режимів для стимулювання розвитку окремих галузей або регіонів [23]. О.С. Олійник здійснює класифікацію видів спеціальних господарських режимів, звертає увагу на адаптацію

до умов сучасного господарювання [13]. С.І. Бевз аналізуючи адміністративно-правові режими у сфері господарської діяльності звертає увагу на державне управління у цій сфері та відповідні механізми регулювання. Вона виокремлює елементи механізму адміністративно-правового регулювання, ролі суб'єктів владних повноважень, норми, відносини, акти реалізації [1]. У роботі А.В. Матвєєвої простежується намагання оцінити ефективність різних видів режимів у конкретних галузях [9]. О.Ю. Курепіна розширює рамки проблематики зосереджуючись не лише на спеціальних режимах у господарській діяльності, але визначає стимулюючий режим як окрему юридичну конструкцію [8]. Взаємозв'язок двох видів режимів є корисним для системного розуміння сутності режимів. У низці робіт С.В. Серебряка [19; 20; 21] надано аналіз сучасної ситуації щодо спеціальних режимів господарської діяльності, визначення нових викликів, підходів до формування таких режимів. Автор також аналізує правове забезпечення модернізації державної політики, що стосується спеціальних режимів господарювання.

Існує також чималий масив літератури щодо СЗЗ. А.М. Космачова та А.Л. Цикало розглядають питання оптимізації СЗЗ навколо промислових об'єктів, зокрема щодо розрахунку, встановлення, правового та планувального аспекту [7]. Робота Н.С. Полька та В.В. Шкуро орієнтована на селищні чи сільські території, які розташовані поблизу промислових об'єктів і на роль СЗЗ як інструменту захисту [15]. В.М. Махнюк розглядає зміну розмірів СЗЗ для об'єктів I-V класу небезпеки в контексті децентралізації влади в Україні [10], а також спрямовують фокус своїх досліджень на унормуванні (регулюванні) СЗЗ в умовах воєнного та повоєнного періоду [11]. М.А. Дружинін і А.М. Плешкановська розглядаються питання як враховуються СЗЗ при містобудівному проектуванні [5]. І.В. Мироненко, З.В. Яремак, Л.Р. Данилюк аналізують юридичну відповідальність, у т.ч. адміністративну, цивільну, кримінальну) за порушення режиму СЗЗ [12]. О.С. Петраковська, М.В. Трегуб, Ю.Є. Трегуб аналізуються правові, процедурні аспекти державної реєстрації СЗЗ, як вони оформлюються, враховуються в кадастрі, які обмеження виникають. В роботі вказується на проблеми з державним обліком, реєстрацією, документальним закріпленням меж СЗЗ, юридичним статусом земель у межах СЗЗ [14]. І.В. Стародуб аналізує розміри, методи розрахунку, нормативи, підходи щодо реєстрації СЗЗ [22]. І.В. Шукало досліджує дефініцію СЗЗ, їх класифікацію (за типом об'єктів, класом небезпеки, розмірами), а також правовим охопленням [24].

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є теоретико-правове та прикладне обґрунтування спеціального режиму господарської діяльності в СЗЗ як окремого інструменту публічно-правового регулювання використання територій, що зазнають підвищеного техногенного впливу. Стаття спрямована на виявлення меж допустимої господарської активності в межах санітарно-захисних зон, визначення механізмів її правового обмеження та стимулювання, а також на оцінку спроможності такого режиму забезпечувати баланс між потребами економічного розвитку, інтересами місцевих громад, вимогами безпеки довкілля та правом громадян на безпечне для життя і здоров'я середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сферу господарювання не можна собі уявити як абсолютно однорідну – в ній складаються багатоманітні господарські відносини, які потребують адекватного особливого, залежного від конкретних умов регулювання та адміністрування. В українському законодавстві поняття «спеціальний режим господарювання» з'явилося із прийняттям Господарського кодексу України. У розділі 8 цього кодексу було регламентовано й основні різновиди спеціальних режимів господарювання. Однак визначення поняття спеціального режиму господарювання, у т.ч. у зв'язку із втратою чинності Господарського кодексу України [4] у 2025 р. немає. Також відсутні закріплені на законодавчому рівні його ознаки, засоби державного регулювання, які є невід'ємною складовою будь-якого адміністративно-правового режиму, критерії розмежування на види тощо.

Спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання може бути визначений як особливий порядок організації та здійснення господарської діяльності на певній території або у певній галузі економіки, що відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством, і який вводиться державою з метою забезпечення розумного сполучення публічних і приватних інтересів за допомогою встановлення обмежень та/або заохочень для суб'єктів господарювання [1].

До особливостей спеціальних режимів господарювання можна віднести наступні чинники:

- 1) встановлюється законодавством і забезпечується державою;
- 2) специфічність комбінації засобів та способів, які диференціюються стосовно окремих територій, галузей економіки, умов господарювання;
- 3) наявність певної мети його впровадження;
- 4) складається із сукупності засобів та інструментів і характеризується відповідним їх поєднанням;
- 5) створює певний ступінь сприятливості або несприятливості для задоволення інтересів суб'єктів господарювання;
- 6) характеризується специфічною локальністю та часовою обмеженістю режимного регулювання, а також чітким переліком суб'єктів, на який поширюється даний режим;
- 7) носить динамічний характер й може видозмінювати свої характеристики та адаптуватися до глобалізаційних, політичних, соціальних змін, еволюційних особливостей суспільних відносин [13].

До специфічних цілей спеціального адміністративно-правового режиму господарювання можна віднести стабілізацію надзвичайних (кризових) ситуацій та стимулювання економічної активності суб'єктів господарювання. Цілі стабілізаційного характеру спеціального адміністративно-правового режиму господарювання встановлюються для утримання кризової ситуації у визначених допустимих межах, які перешкоджають її переходу до неприпустимого (некерованого) стану. Вони діють обмежений період й в умовах, де може виникнути загроза життю та здоров'ю людей, знищенню матеріальних та духовних цінностей, дестабілізації та руйнування соціальної системи. Інші цілі мають стимулюючий характер та покликані полегшити становище суб'єктів господарювання через відповідні пільги й стимули для ведення господарської діяльності, що встановлюються на певній території або щодо окремої галузі економіки.

Незважаючи на ті чи інші особливості цільових установок спеціальних адміністративно-правових режимів господарювання, загалом вони спрямовані на встановлення правил поведінки в нестандартних ситуаціях з метою найбільш ефективного їхнього врегулювання з урахуванням особливостей соціального, економічного, політичного та іншого характеру шляхом заохочувальних, заохочувально-обмежувальних або обмежувальних дій.

Спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання покликаний сприяти ефективному управлінню процесами господарювання як на центральному, так й територіальному рівнях, на мікро- і на макрорівні через окремі засоби регулювання, формуючи відповідні зв'язки й відносини, між органами державної влади й місцевого самоврядування з однієї сторони та суб'єктами господарювання з іншої. Важливість таких відносин обґрунтовується загальною метою, що полягає в ефективному державному регулюванні економічних процесів на користь суспільства, де спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання виступає драйвером соціально-економічних трансформацій.

Складний і, разом з тим, комплексний характер спеціального адміністративно-правового режиму господарювання знаходить своє вираження в його різновидах. Існують різноманітні класифікації спеціальних адміністративно-правових режимів. Зокрема

визначають спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання загального типу та галузевий спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання. Спеціальний адміністративно-правовий режим загального типу визначає «правила гри» для певних видів господарської діяльності. Галузевий спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання стосується лише окремих галузей економіки, прямо визначених законом як таких, що потребують стабілізації та прискореного розвитку.

В залежності від застосовуваних засобів виділяються три групи спеціальних режимів господарювання:

1) обмежувальний спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання – це такий режим, де за допомогою встановлення обмежень у процесі здійснення господарської діяльності досягаються певні цілі щодо охорони територій, об'єктів тощо;

2) заохочувально-обмежувальний спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання – це ті режими, де за допомогою сполучення певних обмежень у процесі здійснення господарської діяльності та надання пільг досягаються необхідні цілі;

3) заохочувальний спеціальний адміністративно-правовий режим господарювання – це режими, введення яких пов'язане з необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, залучення інвестицій на певну територію, у певну галузь економіки, створення нових робочих місць за допомогою надання різного роду заохочень для суб'єктів господарювання.

До загальних принципів спеціального адміністративно-правового режиму господарювання належать ті, що забезпечують його фундаментальні засади, а саме:

забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання;

свобода підприємницької діяльності у межах, визначених законом;

вільний рух капіталів, товарів та послуг на території України;

обмеження державного регулювання економічних процесів у зв'язку з необхідністю забезпечення соціальної спрямованості економіки, добросовісної конкуренції у підприємстві, екологічного захисту населення, захисту прав споживачів та безпеки суспільства і держави;

захист національного товаровиробника;

заборона незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини.

Законодавчі конструкції у сфері функціонування територій з особливими умовами господарювання дозволяють серед них господарську діяльність на територіях і об'єктах, що особливо охороняються. До них належать у тому числі санітарно-захисні, водоохоронні зони, зони санітарної охорони, території і об'єкти природно-заповідного фонду України, курортні, лікувально-оздоровчі, рекреаційні та інші території і об'єкти, що особливо охороняються.

Відповідно до статті 413 Господарського кодексу України [4] господарська діяльність у санітарно-захисних, водоохоронних зонах, зонах санітарної охорони та інших охоронних зонах, на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду України, курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших територіях і об'єктах, віднесених законодавством до таких, що особливо охороняються, здійснюється відповідно до вимог правового режиму цих територій і об'єктів, встановлених законом та іншими законодавчими актами.

Санітарно-захисна зона – це містобудівний елемент, що вимагає свого проектування, організації, юридичної приналежності, цільового призначення, контролю та обслуговування. СЗЗ розглядається як функціональна територія між промисловим підприємством або іншим виробничим об'єктом, який є джерелом викидів шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрації, ультразвукових і електромагнітних хвиль, електричних полів, іонізуючих випромінювань тощо, і найближчою житловою забудовою чи прирівняними до неї об'єктами.

У галузевому законодавстві зустрічаються різноманітні визначення СЗЗ. Так,

відповідно до Закону України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» – територія навколо ядерної установки та об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, на якій рівень опромінення людей в умовах нормальної експлуатації може перевищувати квоту ліміту дози для населення. У СЗЗ забороняється проживання населення, встановлюються обмеження на виробничу діяльність, що не стосується ядерної установки або об'єктів, призначених для поводження з радіоактивними відходами, та здійснюється контроль за радіаційним станом [16].

У ДСТУ 2156-93 «Безпечність промислових підприємств» СЗЗ визначається як територія навколо потенційно небезпечного підприємства, в межах якої заборонено проживання населення та ведення господарської діяльності і розміри встановлюються проектною документацією за погодженням з органами державного регулювання безпеки відповідно до державних нормативних документів [6].

В діючих українських будівельних нормах і санітарних правилах планування та забудови населених пунктів під узагальненим визначення «санітарно-захисна зона» розуміють: СЗЗ навколо промислових підприємств; санітарно-захисні смуги і охоронні зони навколо та вздовж інженерних споруд; санітарні розриви навколо складів, споруд зовнішнього та внутрішнього транспорту. СЗЗ є обов'язковим елементом планувальної структури будь-якого населеного пункту. Розміри СЗЗ встановлюються проектною документацією відповідно до державних нормативних документів з розрахунку неперевищення небезпечних чинників за межі установлених граничнодопустимих величин.

Таблиця 1

Розмір санітарно-захисних зон

<i>Об'єкти захисту</i>	<i>Ширина смуги, розриву чи зони</i>
<i>Дороги та вулиці в червоних лініях, м:</i>	
- магістральні дороги	50-90
- магістральні вулиці загальноміського значення	50-80
- магістральні вулиці районного значення	40-50
- вулиці місцевого значення	15-35
- відстань від краю основної проїжджої частини магістральних доріг до лінії регулювання забудови	25-50
<i>Охоронні зони вздовж ліній електропостачання, м:</i>	
11 кВ / до 20 кВ	10
33 кВ / 35 кВ	15
66 кВ / 110 кВ	20
132 кВ / 138 кВ / 150 кВ	25
220 кВ / 230 кВ / 275 кВ	25
330 кВ / 345 кВ	30
440 кВ / 500 кВ	30
750 кВ / 765 кВ	40
<i>СЗЗ вздовж залізниці, м:</i>	
- головні шляхи	50-100
- другорядні шляхи	50
<i>Зона обмеження забудови навколо аеропорту, км</i>	
1-4 класів	1,0-4,5
злітно-посадкові майданчики	розмір СЗЗ встановлюється на основі розрахунків.
<i>СЗЗ навколо базових станцій мобільного зв'язку, м</i>	
	розмір СЗЗ встановлюється на основі розрахунків.
<i>За класами шкідливості промислових об'єктів, м</i>	
I	1000-3000
II	500
III	300
IV	100
V	50

Питання нормування СЗЗ віднесені в Україні до компетенції МОЗ та Держпродспоживслужби, а також частково Мінінфраструктури та Міндовкілля. Донедавна, до прийняття нового Закону України «Про систему громадського здоров'я» [18] діяли положення Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» [17] та існувала процедура унормування СЗЗ. Була створена відповідно до статей 12, 32 та 40 цього закону спеціалізована планувальна «Експертна комісія з питань встановлення та зміни розмірів СЗЗ при Головному державному санітарному лікарі України», яка діяла на базі Державної установи «Інститут громадського здоров'я ім. О.М. Марзєєва НАМН України», і до складу якої входили провідні вчені гігієністи. Саме державною санітарно-епідеміологічною експертизою встановлювалися і змінювалися розміри СЗЗ підприємств і виробництв. Висновки щодо встановлення і зміни розмірів СЗЗ затверджувалися Головою Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів.

Положеннями Закону України «Про систему громадського здоров'я» була вилучена державна санітарно-епідеміологічна експертиза. Разом з тим у Законі України «Про систему громадського здоров'я» передбачена новітня стаття 28 «Медико-санітарні вимоги щодо безпечності для здоров'я і життя людини містобудівної діяльності», яка передбачає приведення санітарно-гігієнічних вимог до планування і забудови міських та сільських поселень України у відповідність до чинного законодавства, вдосконалення державного регулювання під час містобудівної діяльності шляхом запровадження нової процедури щодо встановлення та зміни розмірів СЗЗ підприємств і виробництв.

В умовах запровадження в Україні дворівневої системи реєстрації обмежень – земельних ділянок та обмежень у їх використанні у Держаному земельному кадастрі, а речових прав на нерухоме майно та їх обмежень у Державному реєстрі прав, СЗЗ підлягають відповідній реєстрації.

Таким чином, мета створення та утримання СЗЗ полягає у:

- зменшенні негативного впливу промислових об'єктів на довкілля та населення;
- формуванні буферної зеленої зони між промисловістю та житловою забудовою;
- забезпечення санітарно-гігієнічних нормативів для прилеглих територій [24].

Закон України «Про систему громадського здоров'я» містить перелік видів юридичної відповідальності за порушення вимог санітарного законодавства, у т.ч. у зв'язку із проведенням господарської діяльності в їх межах, зокрема:

- адміністративну відповідальність за порушення вимог санітарного законодавства, що включають у себе як недотримання вимог санітарного законодавства, так і невиконання приписів посадових осіб органів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог санітарного законодавства у відповідній сфері (ст. 54);

- відшкодування шкоди (збитків) (ст. 55);

- кримінальну відповідальність за порушення вимог санітарного законодавства, тобто за діяння проти здоров'я населення, які вчинені внаслідок порушення вимог санітарного законодавства (ст. 56).

Також у ст. 53 Закону України «Про систему громадського здоров'я» передбачено заходи щодо припинення порушення вимог санітарного законодавства, застосування яких із певними застереженнями можна розглядати як особливий різновид санкцій, що застосовуються до відповідних порушників.

Проте СЗЗ не виводяться повністю з господарської діяльності. Господарська діяльність у межах СЗЗ має низку особливостей, що визначаються санітарним законодавством та екологічними нормами, що дозволяє її віднести до спеціальних господарських режимів. Дозволені та заборонені види діяльності у межах СЗЗ можуть бути визначені у наступний спосіб (таблиця 2):

Таблиця 2

Види господарської діяльності на території СЗЗ

Вид діяльності	Дозволено	Заборонено
Забудова	склади, ремонтні майстерні, автопарки, інженерні споруди тощо	- житлові будинки та громадські споруди (школи, лікарні, дитсадки тощо); - підприємства харчової, фармацевтичної та легкої промисловості; - об'єкти, що потребують високої санітарної чистоти довкілля (наприклад, лабораторії, водозабірні споруди).
Виробнича діяльність	Допоміжні та обслуговуючі виробництва щодо основного підприємства	Нові промислові підприємства, що створюють додаткове забруднення повітря, води або шумове навантаження
Сільське господарство	Створення лісосмуг, декоративні насадження, сінокосіння	Вирощування харчових культур, випасання худоби, тваринницькі ферми, сховища кормів або зерна
Рекреаційна діяльність	Озеленення	Масове перебування населення, парки відпочинку, спортивні, дитячі або туристичні об'єкти
Комунальна інфраструктура	Прокладання ліній електропередач, теплотрас, трубопроводів, внутрішньозаводських доріг	Розміщення очисних споруд питного водопостачання, громадських комунальних об'єктів
Транспортна та енергетична інфраструктура (автодороги, залізниці, аеродроми, ЛЕП)	Транзитні транспортні коридори, технологічні під'їзди до промислових підприємств, внутрішньовиробничі залізничні колії	Будівництво пасажирських вокзалів, зупинок, станцій обслуговування, стоянок громадського транспорту, аеропортових терміналів
Наукова та моніторингова діяльність	Проведення екологічного та санітарного моніторингу, контроль забруднення, вимірювання шуму, дослідження стану довкілля	Будь-які види діяльності, що створюють додаткове техногенне навантаження або потребують перебування людей тривалий час

Основними проблемами, що виникають у здійсненні господарської діяльності на території СЗЗ є:

- необґрунтоване зменшення розмірів СЗЗ при будівництві нових та експлуатації діючих підприємств;
- будівництво в межах існуючої промислової ділянки підприємств вищого класу шкідливості без збільшення СЗЗ;
- використання територій СЗЗ промислових підприємств для розширення територій підприємств;
- неправомірне виділення та самовільного захоплення територій СЗЗ під промислову та житлову забудову;
- зміна функціонального призначення територій, що суміжні із СЗЗ зонами;
- порушення балансу озеленення СЗЗ.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, СЗЗ є особливим різновидом територій з регламентованим господарським режимом, що поєднує елементи екологічного, містобудівного та адміністративно-правового регулювання. Їхнє функціонування забезпечує баланс між потребами промислового розвитку, правом громадян на безпечне довкілля та вимогами просторової організації територій. Спеціальний господарський режим у межах СЗЗ визначає допустимі та заборонені види діяльності, встановлює обмеження щодо забудови, сільськогосподарського використання, рекреації та комунальної інфраструктури. Такий режим має правову природу адміністративно-правового режиму, оскільки ґрунтується на встановленні приписів, дозволів і заборон державою.

Недосконалість нормативно-правової бази щодо СЗЗ має прояв у відсутності законодавчо визначеного поняття «спеціальний режим господарювання», розпорошеності компетенцій між органами державної влади, а також у нестачі інтеграції даних про СЗЗ до містобудівних кадастрів. Втрата чинності Господарського кодексу України у 2025 році актуалізувала потребу системного переосмислення цього інституту.

Проблеми практичної реалізації режиму СЗЗ пов'язані з несанкціонованим будівництвом, скороченням розмірів зон, порушенням балансу озеленення та неефективним державним контролем. Це створює загрозу екологічній безпеці та викликає соціальні конфлікти у межах промислово-урбанізованих територій. Закон України «Про систему громадського здоров'я» частково оновив регулювання СЗЗ, запровадивши нові медико-санітарні вимоги у містобудівній діяльності. Водночас ліквідація державної санітарно-епідеміологічної експертизи створила прогалини в процедурі встановлення та контролю СЗЗ, що потребує розроблення нових методик та міжвідомчої координації.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні моделі інтегрованого управління СЗЗ як елементу системи охорони громадського здоров'я та сталого просторового розвитку. Необхідним є також аналіз зарубіжних підходів до регулювання буферних зон промислових об'єктів для адаптації їх до українських реалій.

Список використаних джерел

1. Бевз С. І. Адміністративно-правові режими у сфері господарської діяльності. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 113-123.
2. Васильєва Т. С. Господарська діяльність як об'єкт адміністративно-правового режиму. *Форум права*. 2011. № 1. С. 169-174.
3. Васильєва Т. С. Структура адміністративно-правового режиму господарської діяльності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 1. С. 221-227.
4. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (нечиний)
5. Дружинін М. А., Плешкановська А. М. Проблеми формування санітарно-захисних зон в плануванні міста. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2014. Вип. 35. С. 237-241.
6. ДСТУ 2156-93 «Безпечність промислових підприємств». URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=48088
7. Космачова А. М., Цикало А. Л. До проблеми оптимізації санітарно-захисних зон. *Холодильна техніка та технологія*. 2014. № 3. С. 64-68.
8. Курепіна О. Ю. Стимулюючий правовий режим господарювання у системі господарського права: поняття та співвідношення зі спеціальним режимом господарювання. *Економіка та право*. 2023. № 3. С. 18-40.
9. Матвєєва А. В. Спеціальний правовий режим господарювання: поняття і види. *Право та інновації*. 2018. № 4. С. 39-44.

10. Махнюк В. М. До питання зміни розмірів санітарно захисних зон для об'єктів I-V класу небезпеки в умовах децентралізації влади. *Довкілля та здоров'я*. 2015. № 1. С. 53-60.
11. Махнюк В. М., Махнюк В. В., Васильєва О. І., Петриченко О. О. Вдосконалення процедури унормування санітарно-захисних зон в Україні як інструмент державного регулювання містобудівної діяльності у воєнний та повоєнний періоди. *Публічне урядування*. 2023. № 4. С. 45-53.
12. Мироненко І. В., Яремак З. В., Данилюк Л. Р., Мироненко І. В. Юридична відповідальність за порушення правового режиму санітарно-захисних зон в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2024. Вип. 83(2). С. 124-129.
13. Олійник О. С. Поняття та особливості спеціального правового режиму в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2011. Вип. 26. С. 142-148.
14. Петраковська О. С., Трегуб М. В., Трегуб Ю.Є. Особливості державної реєстрації санітарно-захисних зон в Україні. *Містобудування та територіальне планування*. 2017. Вип. 64. С. 297-305.
15. Полька Н. С., Шкуро В. В. Актуальні проблеми застосування санітарно-захисних зон як інструменту захисту сільбищних територій від несприятливого впливу об'єктів промисловості. *Екологія и промышленность*. 2011. № 3. С. 25-33.
16. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 8 лютого 1995 р. № 39/95-ВР
17. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення: Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4004-XII
18. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 р. №2573-IX
19. Серебряк С. В. Концепт формування нових спеціальних правових режимів (механізмів) господарювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 4. С. 49-53.
20. Серебряк С. В. Правове забезпечення модернізації державної політики щодо спеціальних режимів господарювання в сучасних умовах. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 68-75.
21. Серебряк С. До визначення правової природи поняття "спеціальний режим" у сфері господарювання. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. № 1. С. 83-94.
22. Стародуб І.В. Критерії та механізми нормування санітарно-захисних зон: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Містобудування та територіальне планування*. 2022. Вип. 79. С. 366-380.
23. Чмир О. С. Щодо подальших перспектив застосування в господарській практиці України спеціальних економічних режимів. *Університетські наукові записки*. 2007. № 3. С. 179-183.
24. Шукало І. В. Поняття і класифікація санітарно-захисних зон за законодавством України. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2018. Вип. 47. . 102-115.

References

1. Bevz, S. I. (2019). Administratyvno-pravovi rezhymy u sferi hospodarskoi diialnosti [Administrative and legal regimes in the sphere of economic activity]. *Problemy zakonnosti - Problems of Legality*, (146), 113–123. [in Ukrainian].
2. Vasyliieva, T. S. (2011). Hospodarska diialnist yak ob'iekt administratyvno-pravovoho rezhymu [Economic activity as an object of administrative and legal regime]. *Forum prava - Law Forum*, (1), 169–174. [in Ukrainian].
3. Vasyliieva, T. S. (2011). Struktura administratyvno-pravovoho rezhymu hospodarskoi diialnosti [Structure of administrative and legal regime of economic activity]. *Visnyk Kharkivskoho*

natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, (1), 221–227. [in Ukrainian].

4. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]: Law of Ukraine No. 436-IV. (2003, January 16). (Inactive). [in Ukrainian].

5. Druzhynin, M. A., & Pleshkanovska, A. M. (2014). Problemy formuvannia sanitarno-zakhysnykh zon v planuvanni mista [Problems of formation of sanitary protection zones in city planning]. *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia - Modern Problems of Architecture and Urban Planning*, (35), 237–241. [in Ukrainian].

6. DSTU 2156-93 «Bezpechnist promyslovykh pidpriemstv» [State Standard 2156-93 "Safety of industrial enterprises"]. Retrieved from https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=48088 [in Ukrainian].

7. Kosmachova, A. M., & Tsykalo, A. L. (2014). Do problemy optymizatsii sanitarno-zakhysnykh zon [On the problem of optimization of sanitary protection zones]. *Kholodylna tekhnika ta tekhnolohiia - Refrigeration Engineering and Technology*, (3), 64–68. [in Ukrainian].

8. Kurepina, O. Yu. (2023). Stymuliuiuchy pravovyi rezhym hospodariuvannia u systemi hospodarskoho prava: poniattia ta spivvidnoshennia zi spetsialnym rezhymom hospodariuvannia [Stimulating legal regime of economic activity in the system of economic law: concept and relationship with a special regime of economic activity]. *Ekonomika ta pravo - Economics and Law*, (3), 18–40. [in Ukrainian].

9. Matvieieva, A. V. (2018). Spetsialnyi pravovyi rezhym hospodariuvannia: poniattia i vydy [Special legal regime of economic activity: concept and types]. *Pravo ta innovatsii - Law and Innovations*, (4), 39–44. [in Ukrainian].

10. Makhniuk, V. M. (2015). Do pytannia zminy rozmiriv sanitarno zakhysnykh zon dlia ob'ektiv I-V klasu nebezpeky v umovakh detsentralizatsii vlady [On the issue of changing the size of sanitary protection zones for objects of I-V hazard classes in the context of decentralization of power]. *Dovkillia ta zdorovia - Environment and Health*, (1), 53–60. [in Ukrainian].

11. Makhniuk, V. M., Makhniuk, V. V., Vasylieva, O. I., & Petrychenko, O. O. (2023). Vdoskonalennia protsedury unormuvannia sanitarno-zakhysnykh zon v Ukraini yak instrument derzhavnoho rehuliuвання mistobudivnoi diialnosti u voiennyi ta povoiennyi periody [Improving the procedure for normalizing sanitary protection zones in Ukraine as a tool for state regulation of urban planning in the military and post-war periods]. *Publichne uriaduvannia - Public Governance*, (4), 45–53. [in Ukrainian].

12. Myronenko, I. V., Yaremak, Z. V., Danyliuk, L. R., & Myronenko, I. V. (2024). Yurydychna vidpovidalnist za porushennia pravovoho rezhymu sanitarno-zakhysnykh zon v Ukraini [Legal liability for violation of the legal regime of sanitary protection zones in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii : Pravo - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, (83(2)), 124–129. [in Ukrainian].

13. Oliinyk, O. S. (2011). Poniattia ta osoblyvosti spetsialnoho pravovoho rezhymu v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [The concept and features of a special legal regime in modern economic conditions]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy - Actual Problems of Improving the Current Legislation of Ukraine*, (26), 142–148. [in Ukrainian].

14. Petrakovska, O. S., Trehub, M. V., & Trehub, Yu. Ye. (2017). Osoblyvosti derzhavnoi reiestratsii sanitarno-zakhysnykh zon v Ukraini [Features of state registration of sanitary protection zones in Ukraine]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia - Urban Planning and Territorial Planning*, (64), 297–305. [in Ukrainian].

15. Polka, N. S., & Shkuro, V. V. (2011). Aktualni problemy zastosuvannia sanitarno-zakhysnykh zon yak instrumentu zakhystu selbyshnykh terytorii vid nespriyatlyvoho vplyvu ob'ektiv promyslovosti [Current problems of using sanitary protection zones as a tool for protecting

residential areas from the adverse effects of industrial objects]. *Ekologiya i promyshlennost - Ecology and Industry*, (3), 25–33. [in Ukrainian].

16. Pro vykorystannia yadernoi enerhii ta radiatsiinu bezpeku [On the use of nuclear energy and radiation safety]: Law of Ukraine No. 39/95-VR. (1995, February 08). Zakonodavstvo Ukrainy. [in Ukrainian].

17. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naselennia [On ensuring sanitary and epidemic welfare of the population]: Law of Ukraine No. 4004-XII. (1994, February 24). Zakonodavstvo Ukrainy. [in Ukrainian].

18. Pro systemu hromadskoho zdorovia [On the public health system]: Law of Ukraine No. 2573-IX. (2022, September 06). Zakonodavstvo Ukrainy. [in Ukrainian].

19. Sieriebriak, S. V. (2023). Kontsept formuvannia novykh spetsialnykh pravovykh rezhymiv (mekhanizmiv) hospodariuvannia [The concept of forming new special legal regimes (mechanisms) of economic activity]. *Ekonomika. Finansy. Pravo - Economics. Finance. Law*, (4), 49–53. [in Ukrainian].

20. Sieriebriak, S. V. (2023). Pravove zabezpechennia modernizatsii derzhavnoi polityky shchodo spetsialnykh rezhymiv hospodariuvannia v suchasnykh umovakh [Legal support for the modernization of state policy regarding special economic regimes in modern conditions]. *Yurydychnyi biuletyn - Legal Bulletin*, (28), 68–75. [in Ukrainian].

21. Sieriebriak, S. (2022). Do vyznachennia pravovoi pryrody poniattia "spetsialnyi rezhym" u sferi hospodariuvannia [To the definition of the legal nature of the concept of "special regime" in the sphere of economic activity]. *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka - Actual Problems of Law: Theory and Practice*, (1), 83–94. [in Ukrainian].

22. Starodub, I. V. (2022). Kryterii ta mekhanizmy normuvannia sanitarno-zakhysnykh zon: vitchyzniansyi ta zarubizhnyi dosvid [Criteria and mechanisms for normalizing sanitary protection zones: domestic and foreign experience]. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia - Urban Planning and Territorial Planning*, (79), 366–380. [in Ukrainian].

23. Chmyr, O. S. (2007). Shchodo podalshykh perspektyv zastosuvannia v hospodarskii praktytsi Ukrainy spetsialnykh ekonomichnykh rezhymiv [Regarding further prospects of using special economic regimes in the economic practice of Ukraine]. *Universytetski naukovy zapysky - University Scientific Notes*, (3), 179–183. [in Ukrainian].

24. Shukalo, I. V. (2018). Poniattia i klasyfikatsiia sanitarno-zakhysnykh zon za zakonodavstvom Ukrainy [Concept and classification of sanitary protection zones under the legislation of Ukraine]. *Aktualni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy - Actual Problems of Improving the Current Legislation of Ukraine*, (47), 102–115. [in Ukrainian].